Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2024. – Т. 49. – С. 120-136
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.120-136

Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2024. – Volume. 49. – pp. 120-136
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.120-136

УДК 327.88.01:316.48

Іванна Макух-Федоркова[1]

Сучасні методологічні підходи до визначення понять смислові/когнітивні війни: аналіз інструментів впливу

В даній статті розкриваються наукові підходи до розмежування понять інформаційні та смислові/когнітивні війни та розвитку когнітивістики як наукового міждисциплінарного напрямку дослідження людського інтелекту та поведінки. Наголошується на методах і технологіях смислової/когнітивної війни, які базуються саме на когнітивних упередженнях: міфологізація та ідеологізацію свідомості, навішування ярликів, нагнітання інформаційного шуму, активне веденням інформаційної політики тощо. В статті зазначено, що російська пропагандистська машина регулярно використовує когнітивні упередження для просування своїх наративів. Також на сьогодні Сполучені Штати Америки, Китай та Російська Федерація виступають ключовими учасниками глобального протистояння, в якому зіштовхуються різні світогляди, цінності та політичні концепції. Крім того, зосереджується увага на тому, що світовій спільноті варто зосередитись на вироблені міжнародної структури управління для контролю за дестабілізуючим впливом когнітивної війни та адаптувати систему національної безпеки до викликів в епоху когнітивного протистояння.

Ключові слова: методологічний аспект смислових/когнітивних війн, інформаційні війни, «м'яка сила», геополітичне домінування, когнітивні упередження, штучний інтелект, інформаційні технології, маніпулятивний вплив, кібернетичні війни, когнітивна наука, масова культура.

Ivanna Makukh-Fedorkova[1]

Modern Methodological Approaches to the Definition of Semantic/Cognitive Wars: Analysis of Influence Tools

The article examines the concept of semantic (cognitive) war as a tool of influence in the new geopolitical reality. Scientific approaches to distinguishing the concepts of information and semantic/cognitive wars. And it implements this influence on the public through mass culture, ideology, and religion, increasing the level of attractiveness and aesthetic perception with the help of the entertainment industry. It is worth noting that propaganda is used in all wars, but cognitive war differs from the latter in that the mass audience is imperceptibly involved in this influence, as a result, people begin to actively perceive imposed informational content. To some extent, this is a certain revolution, because it combines the use of mental prejudices, reflexive thinking, influence on decision-making through the obstruction of actions at the individual and collective levels, and most importantly the use of neuroscience as a weapon in the system of geopolitical transformations. The methods and technologies of the semantic/cognitive war regarding the change of the value system of social groups and their mass consciousness are revealed. In today's conditions, there are a large number of methods of semantic/cognitive warfare, which are based precisely on cognitive prejudices: mythologizing and ideologizing consciousness, demonizing Ukraine by Russian propaganda through labeling, inciting informational noise, actively conducting information policy among the population, military personnel, and the international community, etc. The Russian propaganda machine routinely uses cognitive biases to advance its narratives. Also today, the United States of America, China and the Russian Federation are

[1] Кандидатка політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.
Candidate of Political Science, Associate Professor of the Department of International Relations and Public Communications of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine.
E-mail: i.makuch-fedorkova @chnu.edu.ua; https://orcid.org/0000-0003-2198-8727.

© 2024 Ivanna Makukh-Fedorkova. Published by Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (CC BY 4.0).

key participants in the global confrontation, in which different worldviews, values and political concepts collide. The contrasting approaches of the US and the Russian Federation to the use of cognitive warfare tactics demonstrate the variety of strategies that countries can use to influence geopolitical dynamics and public opinion. Applying different approaches to the cognitive sphere, the US focuses on "soft power" to influence the international community, while the Russian Federation uses more destructive strategies aimed at destabilization. In addition, attention is focused on the fact that the world community should focus on the development of international governance structures to control the destabilizing effects of cognitive warfare and adapt the national security system to the challenges of the era of cognitive confrontation.

Keywords: semantic/cognitive wars, information wars, "soft power", geopolitical dominance, cognitive biases, artificial intelligence, information technologies, manipulative influence, cybernetic wars, cognitive science, mass culture.

Постановка проблеми. В сучасних умовах бурхливий розвиток інформаційні технології та штучного інтелекту призвели до того, що маніпуляції, які спрямовані на зміну сприйняття реальності вже стали нормою, а людське пізнання стало критичною сферою війни. Новим є те, що технологічні можливості допомагають активно вести смислові війни, відшукувати слабкі сторони в асиметричному конфлікті, призводити до делегітимізації урядів, створювати розбіжності, нав'язувати політичну волю, втручатись у внутрішні національні процеси. Так, американські дослідники Олівер Бекс та Ендрю Сваб вважають, що «когнітивна війна – це стратегія, яка спрямована на зміну способів мислення цільової аудиторії»[2]. Геополітичні реалії диктують нові форми протистояння, змінюють і трансформують розуміння військових конфліктів, бо замість бою на полі, театром дій стає людський розум, сприйняття, емоції та пам'ять. Важливість даної проблеми полягає не тільки в тому, що смислова (когнітивна) війна стає інструментом конкуренції у світовому масштабі, але й тому, що визначає нову реальність глобальної політики, змінює стратегії у геополітичному та безпековому вимірах.

Аналіз останніх досліджень з проблематики. Вивченню поняття, мети, цілей, методів «когнітивної війни», а також аналізу видів некінетичних форм війни присвячена колективна праця науковців Алонсо Бернала, Камерон Картера, Кеті Цао, Ішпрет Сінгха, Олівії Мадреперли[3]. Заслуговує на увагу дослідження Олівера Бекса та Ендрю Шваба під назвою «Когнітивна війна: російська загроза чесності виборів у країнах Балтії»[4], в якому чітко пояснюються суть поняття когнітивна війна та характеризується вплив російських наративів на підрив політичної стабільності країн Балтії. Варто згадати статтю Н. Сільверстейна «Новий геополітичний простір в інформаційну еру: нейронауковий підхід до національної безпеки»[5], в якій автор зазначає, що когнітивна війна використовує технології для впливу на природні процеси мозку, думки і поведінку людей на субособистісному рівні. Серед українських дослідників, слід відзначити науковий доробок Георгія Почепцова[6].

Мета даної статті полягає у визначенні логіки смислової війни та її наслідків в умовах сучасних викликів та загроз. Для досягнення мети необхідно вирішити такі дослідницькі **завдання**: визначити наукові підходи до розмежування понять: інформаційні та смислові/когнітивні війни; охарактеризувати методи і технології смислової/когнітивної війни щодо зміни системи

[2] Backes, A., Swab, A. (2019). Cognitive warfare: The Russian threat to election integrity in the Baltic states. Belfer Center for Science and International Afairs, Harvard Kennedy School. Available at: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/2019-11/CognitiveWarfare.pdf (accessed: 22.01.2024).

[3] Bernal, A., Carter, C., Singh, I., Cao, K., Madreperla, O. (2020). Cognitive warfare: An attack on truth and thought. NATO. John Hopkins University. Available at: https://www.innovationhub-act.org/sites/default/files/2021-03/Cognitive%20Warfare.pdf (accessed: 2.02.2024).

[4] Backes, A., Swab, A. (2019). Cognitive warfare: The Russian threat to election integrity in the Baltic states. Belfer Center for Science and International Afairs, Harvard Kennedy School. Available at: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/2019-11/CognitiveWarfare.pdf (accessed: 22.01.2024).

[5] Silverstein, N. (2019). *The New Geopolitical Space in the Information Era: A Neuroscientific Approach to National Security*. Available at: https://repository.globethics.net/handle/20.500.12424/3869664?show=full (accessed: 18.02.2024).

[6] Почепцов, Г. (2013). Смислові та інформаційні війни: пошук відмінностей. *Детектор медіа.* 17 березня. Available at: https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/4569/2013-03-17-smyslovi-ta-informatsiyni-viyny-poshuk-vidminnostey/ (дата звернення: 16.02.2024); Почепцов, Г. (2016). Смисли і війни, Україна і Росія в інформаційній і смисловій війні. Київ, Києво-Могилянська академія, 313 с.

цінностей; проаналізувати тактику ведення смислових/когнітивних війн США, КНР, РФ у прагненні до геополітичного домінування.

В основі методології дослідження є сучасні методи когнітивної психології, які намагаються пояснити функціонування людського розуму як нейронної мережі, за допомогою прийомів евристики та упередження. Використовуючи психологічні інструменти впливу на людей було проаналізовано техніку рефлексивного контролю, яка має на меті знайти стратегічні переваги в інформаційному середовищі шляхом обману, провокації, підривної діяльності та поширення дезінформації. Саме завдяки цьому механізму вдається впливати на цільові аудиторії, використовуючи когнітивні упередження, а саме обмеження здатності людей обробляти інформацію. Варто зазначити, що існує чотири експериментальних підходи, які намагаються пояснити різні пізнавальні процеси людської психіки: когнітивна психологія, комп'ютерна когнітивна наука, когнітивна нейропсихологія та когнітивна нейронаука. Методи когнітивної війни активно використовуються для поширення дезінформації, маніпулювання та порушення пізнавальної діяльності, і проявляються в кібернетичних, інформаційних, психологічних та соціальних впливах. Також для аналізу публічних виступів та їх впливу на аудиторію, було використано теорію фреймінгу та модель Ентмана. Особливої уваги в процесі дослідження було приділено візуальним способам передачі інформації та формам застосування методології семіотичного аналізу.

Виклад результатів дослідження. Про когнітивну війну почали говорити відносно недавно, але цілком зрозуміло, що з'явилось це поняття з таких некінетичних (небойових) форм впливу як психологічні та інформаційні операції. Варто зазначити, що когнітивні процеси мають чітку стратегію, бо це дії спрямовані на зміну мислення цільової аудиторії, в ході яких психічні стани та поведінка мас контролюються за допомогою сучасних технологій. Разом з тим, у сучасних умовах когнітивна війна часто плутається з такими поняттями як інформаційна та кібернетичні війни. Так, американський дослідник М. Лібіцкі, який свого часу був представником впливового аналітичного центру RAND Corporation, стверджував, що інформаційна війна складається з семи компонентів: командно-адміністративна війна; війна на основі розвідувальних даних; криптографічне та радіоелектронне протистояння; хакерська війна, спрямована на ураження комп'ютерних систем; економічна війна з повним інформаційним контролем; кібернетична війна, а також психологічна, яка використовує когнітивне маніпулювання задля впливу на свідомість союзників, противника та нейтральної сторони[7]. Колектив авторів, підполковник Майкл Перселл, майор Браян Маклафлін та співробітник дослідницької групи Центру передової оперативної культури Університету морської піхоти Благовест Ташев у своїй колективній статті зазначають, що «когнітивний вимір є найвищим аспектом інформаційного простору»[8]. Разом з тим, у публікації 2017 р. Майкла Коннелла і Сари Фоглер Центру військово-морського аналізу «Російський підхід до кібервійни» наголошується, що ключовим елементом кібервійни є когнітивні маніпуляції[9]. Однак інші дослідники вважають, що контроль пізнання не обмежується виключно інформаційною війною чи кібервійною, адже багато політичних методів, таких як пропаганда, зв'язки з громадськістю, публічна дипломатія також можуть бути використані для впливу на пізнання. Водночас, в документі Інформаційного центру зазначається на можливості когнітивної війни використовувати громадську думку зовнішнім суб'єктом з метою дестабілізації державних інституцій та впливу на урядову політику[10]. Також зосереджена увага на різниці понять інформаційна та когнітивна війна, якщо перша спрямована контролювати потоки інформації та ЗМІ, то остання, зосереджена на контролі мозку та відстежуванні реакції лю-

[7] Libicki, M. C. (1995). *What is Information Warfare?* Washington, DC: Institute for National Strategic Studies, National Defence University. Available at: https://smallwarsjournal.com/documents/libicki.pdf (accessed: 10.02.2024).

[8] Tashev, B., Purcell, M., McLaughlin, B. (2019). Russia's Information Warfare: Exploring the Cognitive Dimension *MCU Journal* 10 (2): 129-147 p. Available at: https://www.academia.edu/77477636/Russia_s_Information_Warfare_Exploring_the_Cognitive_Dimension (accessed: 12.02.2024).

[9] Connell, M., Vogler, S. (2017). Russia's Approach to Cyber Warfare (1rev) Arlington, TX Center for Naval Analyses Available at: https://nsarchive.gwu.edu/document/22944-michael-connell-and-sarah-vogler-center (accessed: 11.02.2024).

[10] Bernal, A., Carter, C., Singh, I., Cao, K., Madreperla, O. (2020). Cognitive warfare: An attack on truth and thought. NATO. John Hopkins University. Available at: https://www.innovationhub-act.org/sites/default/files/2021-03/Cognitive%20Warfare.pdf (accessed: 2.02.2024).

дей на ту чи іншу інформацію. Більше того, когнітивна війна здатна використовувати нові канали публічної комунікації, такі як соціальні медіа, за допомогою яких можна досягати ефективного результату впливу на населення. Дослідник в сфері цифрових технологій і безпеки З. Роджерс стверджує, що ототожнювати інформаційну та когнітивну війну є помилкою, відповідно, це дає можливість розуміти про відсутність єдиної думки в інтерпретації поняття когнітивна війна[11]. Так чи інакше, але з вище сказаного, можна зробити висновок, що елементи впливу на підсвідомість притаманні кожній війні, проте як саме когнітивний вплив змінює пізнання людських цілей і які саме технології при цьому використовуються, розглянемо нижче.

Для більш повного розуміння різниці понять варто сформулювати чіткі визначення: відповідно до НАТО, інформаційна війна – це «операція, яка проводиться з метою отримання інформаційної переваги над супротивником. Вона полягає у контролі власного інформаційного простору, захисті доступу до власної інформації, при отриманні та використанні інформації опонента, знищенні його інформаційних систем, порушенні інформаційного потоку»[12]. Іншими словами, інформаційна війна спрямована проти тих осіб, які приймають рішення[13].

Кібервійна – це різновид кіберконфлікту і представляє собою дестабілізацію комп'ютерних систем і доступу до Інтернету державних і фінансових установ, масоване руйнування об'єктів критичної інфраструктури, що може призвести до масштабних втрат, фізичних руйнувань, а також численних смертей [14].

У свою чергу, когнітивна війна включає в себе інформаційну війну, наступальні кібероперації та психологічні операції. Це до певної міри міждисциплінарний підхід, що поєднує соціальні науки та нові технології з метою вплинути на процеси розуміння і прийняття рішень, зламати евристику людського мозку у головній спробі, а саме – «виграти війну ще до її початку» (начальник штабу оборони Франції – генерал Тьєррі Буркхард)[15]. Варто зазначити, що у всіх війнах використовується пропаганда, але когнітивна війна відрізняється від останньої тим, що до цього впливу масова аудиторія залучають непомітно, в результаті люди починають активно сприймати нав'язаний інформаційний контент. Це до певної міри певна революція, бо поєднується використання психічних упереджень, рефлексивного мислення, вплив на прийняття рішень через перешкоджання діям на індивідуальному та колективному рівнях, а головне використання нейронауки як зброї у системі геополітичних перетворень. В даному контексті, варто згадати статтю Н. Сільверстейна «Новий геополітичний простір в інформаційну еру: нейронауковий підхід до національної безпеки», в якій автор зазначає, що когнітивна війна використовує технології для впливу на природні процеси мозку, думки і поведінку людей на субособистісному рівні. Також згадує про «різку силу», яка є більш технічною точною, аніж пропаганда доби «холодної війни» з технологією «м'якої сили», бо в нинішніх умовах такі інструменти як дезінформація та набір таких психологічних чинників (когнітивний дисонанс, упередження, вплив евристики у формуванні переконань та ін.), а також ліберальні закони щодо діяльності соціальних мереж та власників потужних ТНК дають можливість когнітивній війні поширювати наративи у великих масштабах[16]. В цьому контексті, можемо навести приклади використання когні-

[11] Rogers, Zac. (2021). The Promise of Strategic Gain in the Digital Information Age: What Happened? The *Cyber Defense Review 6 (1)* 81-106 p. Available at: https://cyberdefensereview.army.mil/Portals/6/Documents/2021_winter_cdr/05_CDR_V6N1_Rogers.pdf?ver=50JuY-B3ICRvD5-Bg17gCw%3D%3D (accessed: 14.02.2024).

[12] NATO (2014). Information warfare. Available at: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/5/pdf/2005-deepportal4-information-warfare.pdf (accessed: 17.02.2024).

[13] Venter, D. (2016). *Information Warfare.* Great Britain and the United States, *Wiley-ISTE*, 252 p. Available at: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/9781119004721.fmatter (accessed: 16.02.2024).

[14] Andress, J., Winterfeld, S. (2014). Cyber Warfare: Techniques, Tactics and Tools for Security Practitioners. Syngress, 306 p. Available at: http://ppdi.stmik-banjarbaru.ac.id/data.bc/13.%20Hacking/2014%20Cyber%20Warfare%20Techniques%2C%20Tactics%20and%20Tools%20for%20Security%20Practitioners.pdf (accessed: 20.02.2024).

[15] Pappalardo, D. (2022). Win the before the war?: a french perspective on cognitive warfare. *War on the rocks.* August 1. Available at: https://warontherocks.com/2022/08/win-the-war-before-the-war-a-french-perspective-on-cognitive-warfare (accessed: 14.02.2024).

[16] Silverstein, N. (2019). *The New Geopolitical Space in the Information Era: A Neuroscientific Approach to National Security*. Available at: https://repository.globethics.net/handle/20.500.12424/3869664?show=full (accessed: 18.02.2024).

тивної війни для впливу на громадську думку США під час президентських виборів 2016 року, російську анексію Криму в 2014 р. та голосування Великої Британії за вихід із Європейського союзу [17]. Все це дає можливість зробити висновок, що порівняно з інформаційною війною, когнітивна зосереджена не стільки на контролі ЗМІ, як на психічному та емоційному стані аудиторії, апелюючи до нагнітання страхів, стану тривожності чи пасивних настроїв, посилені серед людей повної зневіри та апатії. Адже завдяки соціальним медіа та інформаційним технологіям ведуться приховані інформаційні кампанії, які можуть дестабілізувати економіку будь якої країни і посіяти хаос втручаючись у політичні процеси, як демократичних, так і авторитарних режимів.

Варто згадати, науковий доробок українського дослідника Георгія Почепцова, який зазначає, що «кожен тип війни спрямований на власний простір. Інформаційна війна не змінює переконань людини, вона формує інформаційний порядок денний за допомогою фактів, у свою чергу, смислова війна – порядок десятирічь, бо змінює знання. А потім на базі змінених знань, факти вже не мають жодного значення, бо людина приймає потрібні рішення. І головне небезпека полягає в тому, що смислова війна формує з людини певного «цензора», який тлумачить факти у потрібному напрямку, тим самим досягаючи основної мети – самознищення великих соціальних груп, націй[18]. Більше того, смислова війна впливає на громадськість масовою культурою, яка включає в себе інформаційний, віртуальний і комерційний продукт, посилюючи рівень привабливості та естетичного сприйняття за допомогою індустрії розваг[19].

Таким чином, смислові/когнітивні війни використовуючи «м'яку силу» є менш помітними, аніж інформаційні, бо закриті обгорткою естетичної привабливості, в тому і їх небезпека, бо замаскованість діє непомітно, але ефективно і завжди спрямована на довготривалий час. Це дає змогу констатувати, що смисловій/когнітивній війні притаманна більш глибока структура впливу.

Однією з основних проблем когнітивних війн, які проводяться одними національними державами проти інших, є визначення достовірності відповідального за вчинений злочин, бо доволі часто довести причетність до того чи іншого злочину доволі складно. Звісно, що держави, які реалізовують такі стратегії у досягненні своїх цілей, застосовують таємні операції: вбивства політичних лідерів «ворожих» держав чи лідерів терористичних організацій, фінансування державних переворотів, повстанських рухів, поширення дезінформації та пропаганди[20]. Основна мета таких таємних політичних операцій полягає в тому, щоб послабити ворожу державу або захистити себе від ослаблення, тим самим докладаючи максимальних зусиль у недопущенні відвертої (кінетичної) війни. Тому невипадково, що під час «холодної війни» таємні політичні операції була улюбленою тактикою як Радянського Союзу, так і США. Можна навести і сучасні приклади, а саме втручання Росії у вибори в США за допомогою Cambridge Analytica[21]. Крім того, терористичні групи, такі як Аль-Каїда та Ісламська держава, використовують методи когнітивної війни для вербування незадоволеної молоді з різних ліберально-демократичних та авторитарних держав для реалізації своєї терористичної діяльності. І випадок, бомбардування веж-близнюків 11 вересня, продемонстрував вражаючий успіх Аль-Каїди, яка підняла свій рейтинг серед когорти незадоволених мусульман тощо. Також, Росія та Китай скористалися мож-

[17]Cassidy, J.A (2018). Cambridge Analytica Whistle-blower Claims That «Cheating» Swung the Brexit Vote. *Tne New Yorker*. March 28. Available at: https://www.newyorker.com/news/our-columnists/a-cambridge-analytica-whistleblower-claims-that-cheating-swung-the-brexit-vote (accessed: 12.02.2024).

[18] Почепцов, Г. (2016). Смисли і війни, Україна і Росія в інформаційній і смисловій війні. Київ, Києво-Могилянська академія, 313 с.

[19] Там само; Почепцов, Г. (2013). Смислові та інформаційні війни: пошук відмінностей. *Детектор медіа.* 17 березня. Available at: https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/4569/2013-03-17-smyslovi-ta-informatsiyni-viyny-poshuk-vidminnostey/ (дата звернення: 16.02.2024).

[20] Perry, D.L. (2010). Partly cloudy: Ethics in war, espionage, covert action and interrogation. *International Journal of Intelligence Ethics*, Vol. I. No. 1 I Spring. Available at: https://www.academia.edu/88442035/Partly_Cloudy_Ethics_in_War_Espionage_Covert_Action_and_Interrogation_by_David_L_Perry (accessed: 12.02.2024).

[21] Cassidy, J.A (2018). Cambridge Analytica Whistle-blower Claims That «Cheating» Swung the Brexit Vote. *Tne New Yorker*. March 28, Available at: https://www.newyorker.com/news/our-columnists/a-cambridge-analytica-whistleblower-claims-that-cheating-swung-the-brexit-vote (accessed: 12.02.2024).

ливістю пандемії COVID, щоб збільшити свої операції в когнітивній війні, просуваючи різні теорій змови серед населення США[22]. Стратегію когнітивного впливу РФ активно застосовувала щодо України і до 2014 року і вже під час окупації Криму, а також напередодні повномасштабного вторгнення в 2022 році. Ця тактика спостерігалася і по відношенню до інших республік колишнього СРСР, зокрема, в країнах Балтії. Через традиційні та соціальні медіа росіяни просувають наративи, спрямовані на відокремлення етнічних росіян і російськомовних від решти суспільства, підрив внутрішньої політичної стабільності та порушення зобов'язань країн Балтії щодо ЄС і НАТО. Зусилля Росії в когнітивній війні не завжди мали успіх або покращували результати виборів проросійських політичних сил, однак ця стратегія була послідовною відтоді, як країни Балтії відновили свою незалежність на початку 1990-х років[23].

Для того, щоб краще зрозуміти методи і технології смислової/когнітивної війни щодо зміни системи цінностей соціальних груп, їх масової свідомості, коротко зупинимося на специфіці психології когнітивного впливу та її історії. Розвиток когнітивної науки розпочався у 1950-х роках і це були революційні процеси, бо під впливом НТР сформувався науковий міждисциплінарний напрям дослідження людського інтелекту та поведінки, включаючи функції нервової системи, такі як розумові здібності, психологія розвитку, сприйняття, пам'ять, емоційний досвід, прийняття рішень тощо. Це все збігається із новими підходами у філософії, лінгвістиці, нейронауці та появою штучного інтелекту[24]. А також розвитком кібернетики 1930-1940-х рр.

Протягом кількох десятиліть в експериментальній психології домінував біхевіоризм, який, фактично заперечував дослідження розумових реакцій і мислення. На думку біхевіористів, таких як Дж. Б. Уотсон, психологія повинна обмежитися дослідженням зв'язку між спостереженням за стимулами та поведінковими реакціями[25]. Розмова про свідомість і ментальні уявлення була відсутньою у науковій дискусії, бо в Північній Америці біхевіоризм домінував ще протягом 1950-х років. Проте, у другій половині 50-х рр. ситуація змінилася, активного розвитку набрали дослідження штучного інтелекту. Вже у 1970-1980-х роках когнітивістика оформилась як окрема наукова дисципліна, а у 1986 р. в Каліфорнійському університеті в Сан-Дієго було засновано перший у світі факультет когнітивної науки[26].

Цікавим фактом є те, що у 1972 році американські психологи Еймос Тверські та Деніел Канеман[27] в рамках свого наукового дослідження запропонували поняття когнітивного упередження (відхилення у судженнях, які проявляються у тенденції думати певним чином, з порушенням логіки здорового глузду, що призводить до нелогічних висновків про інших людей чи ситуації). І справді, ресурсів нашого мозку є недостатньо для того, щоб проаналізувати абсолютно всю інформацію, яка до нас надходить, тим більше зараз ми живемо в час тотального інформаційного перевантаження. Аби відсікти все зайве і підвищити швидкість реакції, повірити в те, що наші висновки правильні й раціональні, наш мозок інколи нас обманює. І відбувається цей «обман» саме через когнітивні упередження, цей термін вивчається як психологами, так і дослідниками поведінкової економіки. Більшість дослідників сходяться на думці, що когнітивні упередження допомагають нам розв'язати чотири проблеми: інформаційна перевантаженість, складність зрозуміти ту чи іншу проблему чи питання, неможливість запам'ятати багато інформації та евристична доступність. Варто наголосити, що у 1973 році Амос Тверський і Деніел

[22] Miller, S. (2023). Cognitive warfare: an ethical analysis. *Ethics Inf Techno* 25. Available at: https://link.springer.com/article/10.1007/s10676-023-09717-7 (accessed: 16.02.2024).

[23] Backes, A., Swab, A. (2019). Cognitive warfare: The Russian threat to election integrity in the Baltic states. Belfer Center for Science and International Afairs, Harvard Kennedy School. Available at: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/2019-11/CognitiveWarfare.pdf (accessed: 22.01.2024).

[24] Kanade, V. (2022). What Is Cognitive Science? Meaning, Methods, and Applications. *Spiceworks.* October 3. Available at: https://www.spiceworks.com/tech/artificial-intelligence/articles/what-is-cognitive-science/ (accessed: 18.02.2024).

[25]Seth, A. (2024). Behaviorism: History, Types, and Impact. *Psychologs. January, 21.* Available at: https://www.psychologs.com/behaviorism-history-types-and-impact/(accessed: 14.05.2024).

[26] UCSD Cognitive Science - UCSD Cognitive Science. Available at: https://web.archive.org/web/20150709171712/http://www.cogsci.ucsd.edu/about-us/ucsd-cog-sci/ (accessed: 19.02.2024).

[27] Brunner, M. (2021). Tversky and Kahneman's Illusions: Who can solve them, and why? *Frontiers.* 12 April. Available at: https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.584689/full (accessed: 16.02.2024).

Канеман вперше вивчили це явище і назвали його «евристикою доступності» (інтуїтивний процес, при якому людина сприймає події за ступенем легкості, опирається на ті приклади, які приходять на думку при оцінці конкретної ситуації, теми чи рішення)[28]. Фактично такий спрощений підхід, як правило ґрунтується на власних спогадах і не може бути об'єктивним, недарма у 1957 році американський вчений у галузі соціальних, політичних та економічних наук Герберт Саймон написав роботу, в якій ввів поняття обмеженої раціональності і стверджував, що раціональність людини під час ухвалення рішень обмежена. Показово, що за свою роботу, Саймон отримав престижну нагороду А. М. Тюрінга в галузі інформатики та отримав Нобелівську премію з економіки 1978 року[29]. Основна мета пропаганди – розробка когнітивних евристик, що відкидають будь-яку альтернативну версію реальності. Пропаганда спрямована на створення у людей емоційного стану, який знижує їх критичне мислення. Послідовний потік телешоу використовується переважно для того, щоб люди залишалися в цьому стані високої емоційної залученості. Ці шоу дотримуються правил сценічного мистецтва та прагнуть викликати звикання у своєї аудиторії, що і активно застосовується російською пропагандою.

В даному контексті, варто наголосити на згадуваному вище ізраїльсько-американському психологу, економісту, соціологу, який також у 2002 році здобув Нобелівську премію з економіки – Деніел Канеман. Адже славу йому принесла праця опублікована у 2011 році під назвою «Мислення швидке й повільне»[30], в якій на основі досліджень когнітивної і соціальної психології автор розкриває специфіку роботи людського мозку, описує неусвідомлені упередження та роль емоцій в оціночних судженнях.

В сучасних умовах існує велика кількість методів смислової/когнітивної війни, які базуються саме на когнітивних упередженнях: міфологізація та ідеологізацію свідомості, демонізація України російською пропагандою через навішування ярликів, нагнітання інформаційного шуму, активним веденням інформаційної політики серед населення, військовослужбоців та міжнародної спільноти, поширенням ідеології «русского міра» тощо. Російська пропагандистська машина регулярно використовує когнітивні упередження для просування своїх наративів, при цьому використовує механізми інформаційного перевантаження, адже забагато інформації створює проблеми з ефективністю розуміння і прийняття рішень. Ми спостерігаємо систематичне використання дітей в російських пропагандистських роликах, бо ці маніпуляції впливають на емоції та створюють інформаційне поле для виправдання своїх злочинів. Це так званий «ефект ореолу» (термін ввів американський психолог Едвард Лі Торндайк у 1920 р.)[31], коли на основі певних дій чи висловлювань складається конкретне розуміння щодо ситуації чи людини, адже доволі важко змінити думку на позитивне сприйняття чи щось заперечити, якщо в інформаційному просторі тривалий час циркулювала негативна інформація. Так, впродовж багатьох років РФ змальовувала дітей у ролі жертв, які нібито гинули за ідею. Новий етап канонізації «хлопчиків-героїв» розгорнувся з початком подій 2014 року на Донбасі. За допомогою відвертих фейків російська пропаганда розв'язала справжню інформаційну війну з дегуманізації українців. Найвідомішим фейком того часу став сюжет про «розп'ятого хлопчика» у Слов'янську, якого українські військові нібито стратили на очах у його матері та жителів міста[32]. Також, російська пропаганда використовує «ефект ореолу», зокрема для героїзації військовослужбовців РФ та створення загального образу ефективного війська.

Формування міфів та ідеологем також стало нормою за останні роки в когнітивному викривленні реальності, і проявляється це у систематичному перекручуванні фактів історії, возвеличенні національної ідеї та імперської величі, використанні експліцитної пам'яті ностальгічного минулого за стабільними часами брежнєвської доби тощо. Так, вперше ідею «денацифікації»

[28] Brunner, M. (2021). Tversky and Kahneman's Illusions: Who can solve them, and why? *Frontiers.* 12 April. Available at: https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.584689/full (accessed: 16.02.2024).

[29] Carnegie Mellon University (N.D.). Simon, H.A The Simon Initiative Available at: https://www.cmu.edu/simon/what-is-simon/herbert-a-simon.html (accessed: 19.02.2024).

[30] Канеман, Д. (2017). Мислення швидке і повільне. Київ, Наш формат, 480 с.

[31] Grant, M., Kelly, R. (2022). Halo Effect: Overview, History and Examples. *Investopedia*. December 27. Available at: https://www.investopedia.com/terms/h/halo-effect.asp (accessed: 19.02.2024).

[32] Центр протидії дезінформації (2023). Нащо російська пропаганда вигадує «дітей-героїв»? Available at: https://cpd.gov.ua/articles/nashho-rosijska-propaganda-vygaduye-ditej-geroyiv/ (дата звернення: 16.02.2024).

України для масового оприлюднення оголосив Армен Гаспарян і Тимофій Сєргєйцев «вони неодноразово публічно заявляли про необхідність зробити знищення українців як нації визначальним складником політики Росії»[33]. Такі регулярні і систематичні заяви були спрямовані на формування негативних настроїв у російській громадській думці та підштовхували військово-політичне керівництво країни до широкомасштабної збройної агресії проти України та українського народу.

Також доволі часто сучасна пропаганда використовує «несуперечливі» моделі існування чи спрощення інформації, які проявляються у таких когнітивних формах, як «свій-чужий, друг-ворог», це допомагає виправдовувати ступінь злочинних діянь і тим самим кардинально змінити уявлення в громадській думці. Швидкість за допомогою якої антиукраїнські та пропутінські настрої заволоділи більшістю російського суспільства, є феноменом для світу, загадкою для українців і нормою для росіян[34]. В даному контексті, варто наголосити, що популяризації ідей прихованої пропаганди успішно втілюється за допомогою явища «вікно Овертона». Американський електроінженер та юрист, сформулював модель зміни уявлення щодо тієї чи іншої проблеми в громадській думці, що посмертно названа «вікном Овертона»[35]. Він описав, як абсолютно чужі суспільству ідеї можуть бути змінені від повного нерозуміння і громадського презирства до вкорінення в політику та ідеологію. Модель має свою схему, в якій спочатку шокуюча тема з'являється в ЗМІ, потім виникає певний прецедент і несприйняття, далі явищу підбирають раціональне пояснення і аргументи, зрештою, воно вкорінюється в громадській думці і навіть в популярній культурі. Антиукраїнське «вікно Овертона» російська пропаганда втілювала напередодні повномасштабного вторгнення наступним чином: спочатку була висунута ідея, що «хохли» не наші брати, вони вороги РФ і ними керує США. На другому етапі засоби пропаганди змінили слово «хохол» на «бандерівці», «укропи». Більш радикальний евфемізм простежується на третьому кроці, бо «бандерівці» прирівнюються до «фашизму» і почали заявлятись гасла «колись Росія врятувала світ від фашизму і тепер це зробить»[36]. Далі ці поняття, що українці «бандерівці» та «фашисти» почали поширюватись в маси і хто з цим не погоджувався чи засуджував, автоматично ставали фашистами також. І на п'ятому етапі результати соціологічних опитувань громадської думки продемонстрували, що росіяни вірять в існування «фашистів на Україні» та можливість розширення НАТО до кордонів Росії через прозахідну політику України. У путінському «вікні Овертона» простежується демонізація українців, а також розкол українського суспільства на Схід та Захід через образ «міфічних бандерівців». Таким чином, ретельна робота з громадською думкою дала можливість Путіну виправдати свої дії та здійснити повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року.

Слід підкреслити, що маніпулювати свідомістю мас можна ще одним інструментом – технологією фреймінгу, когнітивним упередженням (ефект обрамлення, рамка), за допомогою якого сприйняття аудиторією інформації залежить від того, як це подається в ЗМІ. Російська пропагандистська машина повністю контролює медіа простір своєї країни, відповідно фрейм допомагає управляти контекстом так, щоб змінити в належний спосіб сприйняття фактів. Цілком зрозумілим є те, що фреймінг як інструмент подачі інформації використовується державною пропагандою, а це робить його небезпечним. Авторство цього терміну приписують Ервінгу Гоф-

[33] Печерський А. (2022). Що ідеолог «денацифікації» України армен гаспарян укладає в голови російським школярам. *Armyinform.* 1 серпня 2022. Available at: https://armyinform.com.ua/2022/08/01/shho-ideolog-denaczyfikacziyi-ukrayiny-armen-gasparyan-ukladaye-v-golovy-rosijskym-shkolyaram/ (дата звернення: 16.02.2024).

[34] Завірюха, А. (2022). «Вікно Овертона» рф або чому путінська пропаганда діє. *Pressa.* Серпень, 10. Available at: https://pressassociation.org.ua/ua/prorosijske-vikno-overtona-abo-chomu-putinska-propaganda-di%D1%94/ (дата звернення: 16.02.2024).

[35] Astor, M. (2019). How the Politically Unthinkable Can Become Mainstream. *The New York Times*. Feb. 26. Available at: https://www.nytimes.com/2019/02/26/us/politics/overton-window-democrats.html (accessed: 19.02.2024).

[36] Завірюха, А. (2022). Вказ. пр.

ману, який у своїй книзі «Аналіз фреймів» (1974 р.) обґрунтовував ідею фрейму і це в подальшому вплинуло на розвиток соціальних наук[37].

Когнітивні упередження використовують різноманітні методи, серед них значний емоційний вплив справляє ефект переваги зображення, і це цілком зрозуміло, адже картинки і зображення запам'ятовуються з більшою ймовірністю, аніж слова. Такою одиницею інформації, яка легко закарбовується в пам'яті і відтворюється в зображеннях, мелодіях, словесних формулах, відео є меми. Їх ефективність доволі висока тому, що шляхом спрощення та вдалого нав'язування стереотипів, складні поняття і явища пояснюються просто і функціонують в суспільній думці впродовж тривалого часу. Таким чином, когнітивні (пізнавальні) викривлення це систематичні моделі відхилення від норми, які є об'єктом вивчення психології і поведінкової економіки і на сьогодні вони активно застосовуються спеціалістами інформаційно-психологічних операцій задля просування своїх геополітичних цілей.

Вище викладений матеріал дає можливість зробити висновок, що РФ має стратегію, а ідеологія «руского міра» маніпулює мільйонами людей, тому виникає запитання, а як цивілізований світ, його інтелектуальна частина планують справлятися з цими викликами на стратегічному рівні. В глобальному світі починають себе активно проявляти китайська, арабська, індійська цивілізації, тому вироблення відповідної ідеології США, як і колективним Заходом є надзвичайно важливим завданням у довгостроковій перспективі.

Варто нагадати, що майже три десятиліття тому американський політолог і колишній чиновник адміністрації Клінтона Джозеф Най висунув ідею «м'якої сили»[38], яка фактично була визначальною концепцією в епоху після «холодної війни». Він стверджує, що м'яка сила в міжнародній політиці така ж важлива, як і жорстка. І навіть більше, м'яка сила дозволяє змінити поведінку інших без конкуренції чи конфлікту, використовуючи переконання та привабливість[39]. Крім того, використання жорсткої сили в наш час було б дорожчим (як фінансово, так і політично), тоді як м'яка сила є «безкоштовною» в тому сенсі, що вона не вимагає значних ресурсів і має обмежені наслідки. Виступаючи проти жорсткої сили, м'яка сила наголошує не на постійній можливості війни, а на можливості співпраці: не військова сила, а сила ідей[40].

Чи достатньо на сьогодні цих ідей у цивілізованого Заходу? Варто нагадати, що в 2018 році у міжнародних дискусіях активно обговорювали ерозію глобального світового порядку і тодішня адміністрація Д. Трампа поставила під сумнів цінність давніх альянсів у сфері безпеки, розпочала торгівельні війни з найближчими партнерами США та зайняла рішучу позицію проти багатосторонньої співпраці на користь двосторонніх угод. Ця зміна зовнішньої та внутрішньої політики справила враження на громадськість у всьому світі, бо навіть сьогоднішні результати, свідчать про зниження рейтингу американської «м'якої сили». Разом з тим, з точки зору об'єктивно оцінених активів «м'якої сили», США продовжують лідирувати у світі в галузі культури, освіти та цифрових технологій. Американська поп-культура більш поширена в усьому світі, ніж аналогічні результати будь-якої іншої країни, і навряд чи це зміниться найближчим часом. Маючи більше університетів з найвищим рейтингом, ніж будь-яка інша країна світу, США приймають більше іноземних студентів, ніж дві найближчі країни (Великобританія та Австралія) разом узяті. І будучи платформою для Силіконової долини та найбільших технологічних компаній у світі – Apple, Google, Facebook, Microsoft, США все таки лідирують у сфері технологічних інновацій, а також цифрової дипломатії[41].

В нинішніх геополітичних умовах, особливо під впливом інформаційних технологій та штучного інтелекту, світові лідери, яким потрібно швидко реагувати і приймати рішення, все біль-

[37] Goffman, E. (1986). Frame Analysis: an essay on the organization of experience. Available at: https://urup.or.id/wp-content/uploads/2020/07/Erving_Goffman_Bennett_Berger_Frame_Analysis_BookFi.pdf (accessed: 19.02.2024)

[38] Gomichon, M. (2013). Joseph Nye on Soft Power. Available at: https://www.e-ir.info/2013/03/08/joseph-nye-on-soft-power/#google_vignette (accessed: 17.02)

[39] Ibid.

[40] Ibid.

[41] Mcclory J. (2019). The Soft Power 30 Overview. Available at: https://softpower30.com/country/united-states/ (accessed: 16.02.2024).

ше вдаються до використання «людського розуму як нового поля битви у сучасній війні»[42]. У цьому зв'язку НАТО розпочало роботу над формуванням нової концепції когнітивної війни і провідну роль у цьому напрямку відіграє спеціалізований центр «Інновації для оборонної досконалості та безпеки» (Innovation for Defense Excellence and Security (IDEaS)), також ще відомий як Innovation Hub, очолюваний колишнім французьким військовим офіцером, який допоміг створити вказаний центр ще у 2013 р. і до сих пір ним керує з його бази в Норфолку, штат Вірджинія[43]. Згаданий центр не входить до списку акредитованих установ передового досвіду НАТО, таких як Центр спільного кіберзахисту в Талліні або Центр енергетичної безпеки у Вільнюсі. Ймовірно, НАТО не хотіли привертати увагу до своєї роботи.

До недавнього часу НАТО розділяло війни на п'ять оперативних областей: повітряну, наземну, морську, космічну, кібернетичну, а тепер вже додалася і когнітивна. В дослідженні цієї нової форми війни, яке було проведене НАТО в 2020 році зазначається «майбутні конфлікти, очевидно, будуть відбуватися спочатку між людьми в цифровому вигляді, а потім фізично в безпосередній близькості до центрів політичної і економічної влади»[44].

Два рази на рік НАТО проводить заходи в стилі презентацій під назвою «Інноваційний виклик». Такі кампанії проводяться почергово державами-членами і закликають приватні компанії, організації і дослідників допомогти в розробці нових тактик і технологій для військового альянсу. Восени 2021 року цей захід відбувся в Канаді під назвою «Невидима загроза: інструменти протидії когнітивній війні»[45]. Канадська асоціація НАТО виступила на підтримку цього інноваційного завдання, закликаючи приватний сектор вкладати інвестиції в подальші розробки Альянсу.

Швидкий прогрес нанотехнологій, біотехнологій, інформаційних технологій, когнітивних наук сприяють тому, що інструменти інформаційної війни доповнюються «нейрозброєю», а це вплине на майбутні технологічні перспективи. Експлуатація людського пізнання стала масовою індустрією. Очікується, що нові інструменти штучного інтелекту незабаром дадуть пропагандистам розширені можливості для маніпулювання людським розумом та змінами людської поведінки[46].

В одному із звітів НАТО наводиться визначення: «когнітивна війна — це війна ідеологій, яка прагне підірвати довіру, що лежить в основі кожного суспільства…»[47]. Дезінформація користується когнітивною вразливістю своїх цілей, наявними страхами чи переконаннями, які схиляють їх до сприйняття неправдивої інформації. Однак через швидкість і поширеність технологій та інформації людський розум більше не в змозі обробляти потік інформації та критичної її оцінювати. Це допомагає застосовувати когнітивні викривлення та різного роду маніпуляції.

Також в даному контексті слід звернути увагу на поведінкову економіку, яка визначається як метод економічного аналізу, який застосовує психологічне розуміння людської поведінки в процесі прийняття економічних рішень. Як показують дослідження прийняття рішень, поведінка стає все більш обчислювальною. І все це вже напрацьовано такими західними гігантами, як Facebook, Google, Amazon, Microsoft та іншими. Не випадково їх неодноразово критикували як за встановлення монополії, так і за використання маніпуляцій на основі даних самих користувачів. А оскільки всі вони активно співпрацюють із силами безпеки США як підрядники, це створює ризик навмисних маніпуляцій для користувачів з усього світу. Використовуючи найсучасніші опитування та психометричні методи, Cambridge Analytica фактично змогла зібрати величезну кількість даних про людей, що допомогло їм зрозуміти, що кожен з них думає, через

[42] Savin, L. (2021). NATO Developed New Methods of Cognitive Warfare. Available at: https://nournews.ir/en/news/81120/NATO-Developed-New-Methods-of-Cognitive-Warfare (accessed: 14.02.2024).
[43] NATO-Innovation (2017). Innovation hub. Available at: https://innovationhub-act.org/our_story/ (accessed: 14.02.2024).
[44] NATO Innovation Hub (2021). Cognitive Warfare documents. Available at: https://innovationhub-act.org/cognitive_warfare/ (accessed: 19.02.2024).
[45] Government of Canada (2021). Fall 2021 NATO Innovation Challenge. 4 November Available at: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/campaigns/fall-2021-nato-innovation-challenge.html (accessed: 11.02.2024).
[46] Savin, L. (2021). Op. cit.
[47] Ibid.

економічну, демографічну, соціальну та поведінкову інформацію[48]. Це буквально відкрило вікно у свідомість компанії, бо гігантський збір даних, організований за допомогою цифрових технологій, сьогодні в основному використовується для визначення та прогнозування людської поведінки. Поведінкові знання є стратегічним активом, а сама поведінкова економіка адаптує психологічні дослідження до економічних моделей, таким чином створюючи більш точні уявлення про людські взаємодії[49].

Ще одним цікавим аспектом, який висвітлюється в дослідженнях когнітивної війни, є кіберпсихологія, яка знаходиться на перетині двох основних областей: психології та кібернетики. Кіберпсихологія, зосереджена на з'ясуванні механізмів мислення та концепцій, використання та обмежень кібернетичних систем, що є ключовим питанням у галузі когнітивних наук. Еволюція штучного інтелекту вводить нові слова, нові поняття, а також нові теорії, і в найближчому майбутньому людям доведеться винайти психологію свого ставлення до машин. Кіберпсихологія є комплексною науковою галуззю і досліджує, як люди та машини впливають одне на одного, а також як відносини між людьми та штучним інтелектом змінять взаємодію людей і міжмашинну комунікацію[50].

У червні 2021 року центр «Innovation for Defense Excellence and Security» випустив чергове дослідження присвячене когнітивним війнам і за своєю наповненістю цей документ засвідчує факт прийняття концепції когнітивної війни[51]. «Когнітивна війна – це комбінований підхід, який поєднує в собі некінетичні бойові можливості кібернетичної, інформаційної, психологічної та соціальної інженерії для перемоги без фізичної боротьби»[52]. У цьому документі представлено низку технологій для покращення роботи НАТО. Перша складається із засобів когнітивної радіоелектронної боротьби. Це визначається як використання когнітивних систем, штучного інтелекту або машинного навчання для вдосконалення розробки та експлуатації технологій електронної боротьби для оборонної спільноти. Друга технологія – це 3D-біодрук із використанням нервової тканини. Ще одна технологія – когнітивний тренажер у віртуальній реальності. Включно з навчанням у віртуальній реальності та аналізом нейронних даних цей підхід покращує продуктивність людини у військових місіях[53]. Таким чином, ми бачимо, що фахівці НАТО максимально серйозно підходять до впровадження нових методів ведення війни, які базуються на останніх досягненнях різних наук.

Когнітивний вплив також активно реалізовується в Китаї і свідченням цього є опубліковані дослідження ще на початку 2000-х років. Саме в цей час китайські стратеги зосередилися на інформаційно-комунікаційних технологіях, а в останні роки вже й на розвитку штучного інтелекту. Так, президент Університету інформаційної інженерії Го Юньфей у 2020 році зазначив: «когнітивна сфера буде основною сферою військового протистояння між великими державами»[54]. Китайська концепція когнітивної війни поєднується з політикою інтелектуалізації – новою військовою стратегією Китаю, яка передбачає застосування машинної швидкості та потужності обробки ШІ для військового планування, оперативного командування та підтримки прийняття рішень[55]. Ще у 2017 році Сі Цзіньпін на 19-му партійному з'їзді «закликав прискорити розвиток військової розвідки». Цей заклик посилив концепцію «інтелектуалізації», яка базується на штучному інтелекті і є основним принципом китайської військової модернізації[56].

Китай вже тривалий час проводить активні когнітивні операції щодо Тайваню, і їх можна розділити на чотири основні категорії: військове залякування, вплив на двосторонній обмін,

[48] Savin, L. (2021). Op. cit.
[49] Ibid.
[50] Ibid.
[51] NATO Innovation Hub (2021). Cognitive Warfare documents. Available at: https://innovationhub-act.org/cognitive_warfare/ (accessed: 19.02.2024).
[52] Ibid.
[53] Savin, L. (2021). Op. cit.
[54] Crain, D. (2024). America's Cognitive Warfare Against China. *Sinification. Jan.* 25. Available at: https://www.sinification.com/p/americas-cognitive-warfare-against-451 (accessed: 11.02.2024)
[55] Ibid.
[56] Xi Jinping (2017). Full text of Xi Jinping's report at 19th CPC National Congress October 18. Available at: https://www.chinadaily.com.cn/china/19thcpcnationalcongress/2017-11/04/content_34115212.htm (accessed: 11.02.2024).

релігійне втручання та дезінформація. Військові загрози є прямим способом психологічного маніпулювання тайванським населенням, бо у поєднані з когнітивними операціями Китай суттєво зменшує відкриту підтримку незалежності серед громадськості Тайваню. По-друге, Китай посилює своє лідерство, сприяючи двосторонньому обміну через Тайванську протоку. Його стратегія проста, а саме привернути увагу громадян Тайваню економічними та соціально-культурними перевагами, тим самим посилити залежність задля подальшого контролю[57]. Хоча привабливість Китаю для Заходу в основному зумовлена економічними вигодами, соціокультурні фактори відіграють ключову роль у спробі Китаю контролювати Тайвань. Наприклад, Китай пропонує безкоштовні послуги проїзду та прийому після прибуття або великі знижки на подорожі до Китаю. За його сприяння проводяться інвестиційні брифінги спрямовані на просування культурної дипломатії, а це має пропагандистські та політичні наслідки. В якості привілею Китай також пропонує додаткові місця для тайванських студентів у Пекінському університеті та Університеті Цінхуа, також фінансування для науковців. Ці заходи служать корисними інструментами для зміни ідентичності та посилює інтерес серед тайванців позитивно сприйняти вплив Китаю. Культурна дипломатія спрямована на покращення власних інтересів, а також двосторонніх відносин через повагу та розуміння, хоча з іншого боку, двосторонній обмін слугує прикриттям для шпигунства та вербування місцевих співробітників.

По-третє, релігія є ще одним каналом когнітивних операцій. Мазуїзм, що походить з Китаю, є популярною народною релігією, яку сповідують 70 відсотків населення Тайваню. Китай використовує культуру Мадзу для зміцнення свого культурного та політичного зв'язку з Тайванем. Китайська асоціація культурного обміну Мадзу, периферійна група Центрального комітету Комуністичної партії Китаю, десятиліттями використовувала сфабриковані історичні зв'язки з метою проведення фестивалів Мадзу через протоку. Китай просуваючи релігійну дипломатію зосереджує увагу на релігійних святах та прагне сформувати уявлення про те, що Китай і Тайвань мають однакову релігію та культуру, а також пропагувати політику одного Китаю на передумові мирного об'єднання.

По-четверте, дезінформація та контент-ферми в Інтернеті є ще одним полем битви. Китайська компанія Wuwei Technology Company створила велику кількість оманливих повідомлень для збору особистих даних користувачів. Також використовується новий тип контент-ферми, у якому небажана інформація замінюється корисними лайфхаками та енциклопедичними, але відфільтрованими знаннями. Веб-сайти також домінують у результатах пошуку Google традиційною китайською мовою, оскільки вони добре керовані з точки зору пошукової оптимізації та відповідають інструкціям Google щодо боротьби зі спамом[58].

Варто зазначити, що Китай регулярно запрошує тайванських медіавласників відвідати Китай і отримати «політичну освіту», тим самим впливає на зміну інформаційного простору тайванців через своїх ключових постачальників контенту. Таким чином, Китай активно формує, як серед тайванців, так і серед міжнародного співтовариства імідж спільної культурної історії, певної миротворчої місії та безпекової політики щодо Тайваню.

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, сучасні інформаційні технології, штучний інтелект та соціальні медіа ведуть приховані інформаційні кампанії, які наповнюють світ інформаційним хаосом, в якому цінність правди зникає. Будь-яка когнітивна (смислова) війна впливає на волю і свідомість особистості з метою змінити існуючі смисли та нав'язати свої.

Росія для об'єднання масштабних території впродовж всієї своєї історії вигадувала безліч міфів, які допомагали асимілювати колонізовані народи, виправдовувати загарбницьку політику, підсилювати імперський наратив та формувати прагнення бути «руськими». Здебільшого політика Росії – це терор і кров, однак вона не нехтує використовувати і більш завуальовані методи впливу. Останні називаються *політикою м'якої сили,* або *soft power* та застосовуються державами у міжнародній політиці на противагу тій самій *жорсткій силі (hard power)* – силовому примусу. Хоча політика Росії вже активно використовує «різку силу», яка є формою зов-

[57] Tzu-Chieh Hung T. C. (2022). Tzu-Wei Hung How China's Cognitive Warfare Works: A Frontline Perspective of Taiwan's Anti-Disinformation Wars. Journal of Global Security Studies, *Volume 7, Issue 4, December* Available at: https://academic.oup.com/jogss/article/7/4/ogac016/6647447 (accessed: 11.02.2024).
[58] Ibid.

нішньополітичної діяльності і передбачає використання засобів маніпулювання громадською думкою в інших країнах та спрямована на підрив їх політичних систем. Російська пропаганда спекулює на притаманному значній частині українського народу архетипові «меншовартості» та відсутності усталених соціальних і особистісних цінностей.

Також сьогодні Сполучені Штати Америки Російська Федерація та Китай виступають ключовими учасниками глобального протистояння, в якому зіштовхуються різні світогляди, цінності та політичні концепції. Контрастні підходи геополітичних лідерів та застосування тактики когнітивної війни демонструють різноманітність стратегій, які країни можуть застосовувати для впливу на геополітичну динаміку та громадську думку. Застосовуючи різні підходи до когнітивної сфери, США і Китай зосереджуються на «м'якій силі» для впливу на міжнародну спільноту, тоді як РФ застосовує більш деструктивні стратегії, спрямовані на дестабілізацію як політичної і економічної ситуації в Україні, так і в рамках світового порядку .

Успішне протистояння смисловій інтервенції полягає у проведенні послідовної політики утвердження української ідентичності – в назвах, контенті програм ЗМІ та змісті соціальних трансформацій. Тому наявність національної моделі розвитку, власних сенсів, є найважливішою проблемою національної безпеки України. Для того, щоб запобігати новим викликами та загрозам потрібно мати потужні інформаційні ресурси для тиражування національних моделей в різних типах носіїв (ЗМІ, література, мистецтво, освіта, наука). Необхідно розвивати український конкурентний інформаційний продукт. Масова національна культура повинна продукувати власну модель світу, а культурна дипломатія має стати важливим напрямком державної політики.

Список джерел

1. Завірюха, А. (2022). «Вікно Овертона» рф або чому путінська пропаганда діє. *Pressa.* Серпень, 10. Available at: https://pressassociation.org.ua/ua/prorosijske-vikno-overtona-abo-chomu-putinska-propaganda-di%D1%94/ (дата звернення: 16.02.2024).
2. Канеман, Д. (2017). Мислення швидке і повільне. Київ, Наш формат, 480 с.
3. Печерський А. (2022). Що ідеолог «денацифікації» України армен гаспарян укладає в голови російським школярам. *Armyinform.* 1 серпня 2022. Available at: https://armyinform.com.ua/2022/08/01/shho-ideolog-denaczyfikacziyi-ukrayiny-armen-gasparyan-ukladaye-v-golovy-rosijskym-shkolyaram/ (дата звернення: 16.02.2024).
4. Почепцов, Г. (2013). Смислові та інформаційні війни: пошук відмінностей. *Детектор медіа.* 17 березня. Available at: https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/4569/2013-03-17-smyslovi-ta-informatsiyni-viyny-poshuk-vidminnostey/ (дата звернення: 16.02.2024).
5. Почепцов, Г. (2016). Смисли і війни, Україна і Росія в інформаційній і смисловій війні. Київ, Києво-Могилянська академія, 313 с.
6. Центр протидії дезінформації (2023). Нащо російська пропаганда вигадує «дітей-героїв»? Available at: https://cpd.gov.ua/articles/nashho-rosijska-propaganda-vygaduye-ditej-geroyiv/ (дата звернення: 16.02.2024).
7. Andress, J., Winterfeld, S. (2014). Cyber Warfare: Techniques, Tactics and Tools for Security Practitioners. Syngress, 306 p. Available at: http://ppdi.stmik-banjarbaru.ac.id/data.bc/13.%20Hacking/2014%20Cyber%20Warfare%20Techniques%2C%20Tactics%20and%20Tools%20for%20Security%20Practitioners.pdf (accessed: 20.02.2024).
8. Astor, M. (2019). How the Politically Unthinkable Can Become Mainstream. *The New York Times*. Feb. 26. Available at: https://www.nytimes.com/2019/02/26/us/politics/overton-window-democrats.html (accessed: 19.02.2024).
9. Backes, A., Swab, A. (2019). Cognitive warfare: The Russian threat to election integrity in the Baltic states. Belfer Center for Science and International Afairs, Harvard Kennedy School. Available at: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/2019-11/CognitiveWarfare.pdf (accessed: 22.01.2024).
10. Bernal, A., Carter, C., Singh, I., Cao, K., Madreperla, O. (2020). Cognitive warfare: An attack on truth and thought. NATO. John Hopkins University. Available at: https://www.innovationhub-act.org/sites/default/files/2021-03/Cognitive%20Warfare.pdf (accessed: 2.02.2024).

11. Brunner, M. (2021). Tversky and Kahneman's Illusions: Who can solve them, and why? *Frontiers.* 12 April. Available at: https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.584689/full (accessed: 16.02.2024).

12. Carnegie Mellon University (N.D.). Simon, H.A. The Simon Initiative Available at: https://www.cmu.edu/simon/what-is-simon/herbert-a-simon.html (accessed: 19.02.2024).

13. Cassidy, J.A (2018). Cambridge Analytica Whistle-blower Claims That «Cheating» Swung the Brexit Vote. *Tne New Yorker*. March 28. Available at: https://www.newyorker.com/news/our-columnists/a-cambridge-analytica-whistleblower-claims-that-cheating-swung-the-brexit-vote (accessed: 12.02.2024)

14. Connell, M., Vogler, S. (2017). Russia's Approach to Cyber Warfare (1rev) Arlington, TX Center for Naval Analyses. Available at: https://nsarchive.gwu.edu/document/22944-michael-connell-and-sarah-vogler-center (accessed: 11.02.2024).

15. Crain, D. (2024). America's Cognitive Warfare Against China. *Sinification. Jan.* 25. Available at: https://www.sinification.com/p/americas-cognitive-warfare-against-451 (accessed: 11.02.2024).

16. Goffman, E. (1986). Frame Analysis: an essay on the organization of experience. Available at: https://urup.or.id/wp-content/uploads/2020/07/Erving_Goffman_Bennett_Berger_Frame_Analysis_BookFi.pdf (accessed: 19.02.2024).

17. Gomichon, M. (2013). Joseph Nye on Soft Power. Available at: https://www.e-ir.info/2013/03/08/joseph-nye-on-soft-power/#google_vignette (accessed: 17.02.2024).

18. Government of Canada (2021). Fall 2021 NATO Innovation Challenge. 4 November URL:https://www.canada.ca/en/department-national-defence/campaigns/fall-2021-nato-innovation-challenge.html (accessed: 11.02.2024).

19. Government of Canada (2023). Innovation for Defence Excellence and Security (IDEaS). Available at: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/programs/defence-ideas/how-ideas-works.html (accessed: 14.02.2024)

20. Grant, M., Kelly, R. (2022). Halo Effect: Overview, History and Examples. *Investopedia*. December 27. Available at: https://www.investopedia.com/terms/h/halo-effect.asp (accessed: 19.02.2024).

21. Kanade, V. (2022). What Is Cognitive Science? Meaning, Methods, and Applications. *Spiceworks.* October 3. Available at: https://www.spiceworks.com/tech/artificial-intelligence/articles/what-is-cognitive-science/ (accessed: 18.02.2024).

22. Libicki, M. C. (1995). *What is Information Warfare?* Washington, DC: Institute for National Strategic Studies, National Defence University. Available at: https://smallwarsjournal.com/documents/libicki.pdf (accessed: 10.02.2024).

23. Mcclory J. (2019). The Soft Power 30 Overview. Available at: https://softpower30.com/country/united-states/ (accessed: 16.02.2024).

24. Miller, S. (2023). Cognitive warfare: an ethical analysis. *Ethics Inf Techno* 25. Available at: https://link.springer.com/article/10.1007/s10676-023-09717-7 (accessed: 16.02.2024).

25. NATO (2014). Information warfare. Available at: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/5/pdf/2005-deepportal4-information-warfare.pdf (accessed: 17.02.2024).

26. NATO Innovation Hub (2021). Cognitive Warfare documents. Available at: https://innovationhub-act.org/cognitive_warfare/ (accessed: 19.02.2024).

27. NATO-Innovation (2017). Innovation hub. Available at: https://innovationhub-act.org/our_story/ (accessed: 14.02.2024).

28. Pappalardo, D. (2022). Win the before the war?: a french perspective on cognitive warfare. *War on the rocks.* August 1. Available at: https://warontherocks.com/2022/08/win-the-war-before-the-war-a-french-perspective-on-cognitive-warfare (accessed: 14.02.2024).

29. Perry, D.L. (2010). Partly cloudy: Ethics in war, espionage, covert action and interrogation. *International Journal of Intelligence Ethics*, Vol. I. No. 1 I Spring. Available at: https://www.academia.edu/88442035/Partly_Cloudy_Ethics_in_War_Espionage_Covert_Action_and_Interrogation_by_David_L_Perry (accessed: 14.02.2024).

30. Rogers, Zac. (2021). The Promise of Strategic Gain in the Digital Information Age: What Happened? *The Cyber Defense Review 6 (1)* 81-106 p. Available at: https://cyberdefensereview.army.mil/Portals/6/Documents/2021_winter_cdr/05_CDR_V6N1_Rogers.pdf?ver=50JuY-B3ICRvD5-Bg17gCw%3D%3D (accessed: 14.02.2024).

31. Savin, L. (2021). NATO Developed New Methods of Cognitive Warfare. Available at: https://nournews.ir/en/news/81120/NATO-Developed-New-Methods-of-Cognitive-Warfare (accessed: 14.02.2024).

32. Seth, A. (2024). Behaviorism: History, Types, and Impact. *Psychologs.* January, 21. Available at: https://www.psychologs.com/behaviorism-history-types-and-impact/ (accessed: 14.05.2024).

33. Silverstein, N. (2019). *The New Geopolitical Space in the Information Era: A Neuroscientific Approach to National Security*. Available at: https://repository.globethics.net/handle/20.500.12424/3869664?show=full (accessed: 18.02.2024).

34. Tashev, B., Purcell, M., McLaughlin, B. (2019). Russia's Information Warfare: Exploring the Cognitive Dimension *MCU Journal* 10 (2): 129-147 p. URL:https://www.academia.edu/77477636/Russia_s_Information_Warfare_Exploring_the_Cognitive_Dimension (accessed: 12.02.2024).

35. Tzu-Chieh Hung T. C. (2022). Tzu-Wei Hung How China's Cognitive Warfare Works: A Frontline Perspective of Taiwan's Anti-Disinformation Wars. Journal of Global Security Studies, *Volume 7, Issue 4, December*. Available at: https://academic.oup.com/jogss/article/7/4/ogac016/6647447 (accessed: 11.02.2024).

36. Venter, D. (2016). *Information Warfare*. Great Britain and the United States, *Wiley-ISTE*, 252 p. Available at: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/9781119004721.fmatter (accessed: 16.02.2024).

37. Xi Jinping (2017). Full text of Xi Jinping's report at 19th CPC National Congress October 18. Available at: https://www.chinadaily.com.cn/china/19thcpcnationalcongress/2017-11/04/content_34115212.htm (accessed: 11.02.2024).

References

1. Zaviriukha, A. (2022). “Vikno Overtona” rf abo chomu putinska propahanda diie. Rressa. Serpen, 10. Available at: https://pressassociation.org.ua/ua/prorosijske-vikno-overtona-abo-chomu-putinska-propaganda-di%D1%94/ (data zvernennia: 16.02.2024).

2. Kaneman, D. (2017). Myslennia shvydke i povilne. Kyiv, Nash format, 480 s.

3. Pecherskyi A. (2022). Shcho ideoloh “denatsyfikatsii” Ukrainy armen hasparian ukladaie v holovy rosiiskym shkoliaram. Armyinform. 1 serpnia 2022. Available at: https://armyinform.com.ua/2022/08/01/shho-ideolog-denaczyfikacziyi-ukrayiny-armen-gasparyan-ukladaye-v-golovy-rosijskym-shkolyaram/ (data zvernennia: 16.02.2024).

4. Pocheptsov, H. (2013). Smyslovi ta informatsiini viiny: poshuk vidminnostei. Detektor media. 17 bereznia. Available at: https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/4569/2013-03-17-smyslovi-ta-informatsiyni-viyny-poshuk-vidminnostey/ (data zvernennia: 16.02.2024).

5. Pocheptsov, H. (2016). Smysly i viiny, Ukraina i Rosiia v informatsiinii i smyslovii viini. Kyiv, Kyievo-Mohylianska akademiia, 313 s.

6. Tsentr protydii dezinformatsii (2023). Nashcho rosiiska propahanda vyhaduie “ditei-heroiv”? Available at: https://cpd.gov.ua/articles/nashho-rosijska-propaganda-vygaduye-ditej-geroyiv/ (data zvernennia: 16.02.2024).

7. Andress, J., Winterfeld, S. (2014). Cyber Warfare: Techniques, Tactics and Tools for Security Practitioners. Syngress, 306 p. Available at: http://ppdi.stmik-banjarbaru.ac.id/data.bc/13.%20Hacking/2014%20Cyber%20Warfare%20Techniques%2C%20Tactics%20and%20Tools%20for%20Security%20Practitioners.pdf (accessed: 20.02.2024).

8. Astor, M. (2019). How the Politically Unthinkable Can Become Mainstream. *The New York Times*. Feb. 26. Available at: https://www.nytimes.com/2019/02/26/us/politics/overton-window-democrats.html (accessed: 19.02.2024).

9. Backes, A., Swab, A. (2019). Cognitive warfare: The Russian threat to election integrity in the Baltic states. Belfer Center for Science and International Afairs, Harvard Kennedy School. Available at: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/2019-11/CognitiveWarfare.pdf (accessed: 22.01.2024).

10. Bernal, A., Carter, C., Singh, I., Cao, K., Madreperla, O. (2020). Cognitive warfare: An attack on truth and thought. NATO. John Hopkins University. Available at: https://www.innovationhub-act.org/sites/default/files/2021-03/Cognitive%20Warfare.pdf (accessed: 2.02.2024).

11. Brunner, M. (2021). Tversky and Kahneman's Illusions: Who can solve them, and why? *Frontiers.* 12 April. Available at: https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.584689/full (accessed: 16.02.2024).

12. Carnegie Mellon University (N.D.). Simon, H.A. The Simon Initiative Available at: https://www.cmu.edu/simon/what-is-simon/herbert-a-simon.html (accessed: 19.02.2024).

13. Cassidy, J.A (2018). Cambridge Analytica Whistle-blower Claims That «Cheating» Swung the Brexit Vote. *Tne New Yorker*. March 28. Available at: https://www.newyorker.com/news/our-columnists/a-cambridge-analytica-whistleblower-claims-that-cheating-swung-the-brexit-vote (accessed: 12.02.2024)

14. Connell, M., Vogler, S. (2017). Russia's Approach to Cyber Warfare (1rev) Arlington, TX Center for Naval Analyses. Available at: https://nsarchive.gwu.edu/document/22944-michael-connell-and-sarah-vogler-center (accessed: 11.02.2024).

15. Crain, D. (2024). America's Cognitive Warfare Against China. *Sinification. Jan.* 25. Available at: https://www.sinification.com/p/americas-cognitive-warfare-against-451 (accessed: 11.02.2024).

16. Goffman, E. (1986). Frame Analysis: an essay on the organization of experience. Available at: https://urup.or.id/wp-content/uploads/2020/07/Erving_Goffman_Bennett_Berger_Frame_Analysis_BookFi.pdf (accessed: 19.02.2024).

17. Gomichon, M. (2013). Joseph Nye on Soft Power. Available at: https://www.e-ir.info/2013/03/08/joseph-nye-on-soft-power/#google_vignette (accessed: 17.02.2024).

18. Government of Canada (2021). Fall 2021 NATO Innovation Challenge. 4 November URL:https://www.canada.ca/en/department-national-defence/campaigns/fall-2021-nato-innovation-challenge.html (accessed: 11.02.2024).

19. Government of Canada (2023). Innovation for Defence Excellence and Security (IDEaS). Available at: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/programs/defence-ideas/how-ideas-works.html (accessed: 14.02.2024)

20. Grant, M., Kelly, R. (2022). Halo Effect: Overview, History and Examples. *Investopedia*. December 27. Available at: https://www.investopedia.com/terms/h/halo-effect.asp (accessed: 19.02.2024).

21. Kanade, V. (2022). What Is Cognitive Science? Meaning, Methods, and Applications. *Spiceworks.* October 3. Available at: https://www.spiceworks.com/tech/artificial-intelligence/articles/what-is-cognitive-science/ (accessed: 18.02.2024).

22. Libicki, M. C. (1995). *What is Information Warfare?* Washington, DC: Institute for National Strategic Studies, National Defence University. Available at: https://smallwarsjournal.com/documents/libicki.pdf (accessed: 10.02.2024).

23. Mcclory J. (2019). The Soft Power 30 Overview. Available at: https://softpower30.com/country/united-states/ (accessed: 16.02.2024).

24. Miller, S. (2023). Cognitive warfare: an ethical analysis. *Ethics Inf Techno* 25. Available at: https://link.springer.com/article/10.1007/s10676-023-09717-7 (accessed: 16.02.2024).

25. NATO (2014). Information warfare. Available at: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/5/pdf/2005-deepportal4-information-warfare.pdf (accessed: 17.02.2024).

26. NATO Innovation Hub (2021). Cognitive Warfare documents. Available at: https://innovationhub-act.org/cognitive_warfare/ (accessed: 19.02.2024).

27. NATO-Innovation (2017). Innovation hub. Available at: https://innovationhub-act.org/our_story/ (accessed: 14.02.2024).

28. Pappalardo, D. (2022). Win the before the war?: a french perspective on cognitive warfare. *War on the rocks.* August 1. Available at: https://warontherocks.com/2022/08/win-the-war-before-the-war-a-french-perspective-on-cognitive-warfare (accessed: 14.02.2024).

29. Perry, D.L. (2010). Partly cloudy: Ethics in war, espionage, covert action and interrogation. *International Journal of Intelligence Ethics*, Vol. I. No. 1 I Spring. Available at: https://www.academia.edu/88442035/Partly_Cloudy_Ethics_in_War_Espionage_Covert_Action_and_Interrogation_by_David_L_Perry (accessed: 14.02.2024).

30. Rogers, Zac. (2021). The Promise of Strategic Gain in the Digital Information Age: What Happened? *The Cyber Defense Review 6 (1)* 81-106 p. Available at: https://cyberdefensereview.army.mil/Portals/6/Documents/2021_winter_cdr/05_CDR_V6N1_Rogers.pdf?ver=50JuY-B3ICRvD5-Bg17gCw%3D%3D (accessed: 14.02.2024).

31. Savin, L. (2021). NATO Developed New Methods of Cognitive Warfare. Available at: https://nournews.ir/en/news/81120/NATO-Developed-New-Methods-of-Cognitive-Warfare (accessed: 14.02.2024).

32. Seth, A. (2024). Behaviorism: History, Types, and Impact. *Psychologs.* January, 21. Available at: https://www.psychologs.com/behaviorism-history-types-and-impact/ (accessed: 14.05.2024).

33. Silverstein, N. (2019). *The New Geopolitical Space in the Information Era: A Neuroscientific Approach to National Security*. Available at: https://repository.globethics.net/handle/20.500.12424/3869664?show=full (accessed: 18.02.2024).

34. Tashev, B., Purcell, M., McLaughlin, B. (2019). Russia's Information Warfare: Exploring the Cognitive Dimension *MCU Journal* 10 (2): 129-147 p. URL:https://www.academia.edu/77477636/Russia_s_Information_Warfare_Exploring_the_Cognitive_Dimension (accessed: 12.02.2024).

35. Tzu-Chieh Hung T. C. (2022). Tzu-Wei Hung How China's Cognitive Warfare Works: A Frontline Perspective of Taiwan's Anti-Disinformation Wars. Journal of Global Security Studies, *Volume 7, Issue 4, December.* Available at: https://academic.oup.com/jogss/article/7/4/ogac016/6647447 (accessed: 11.02.2024).

36. Venter, D. (2016). *Information Warfare.* Great Britain and the United States, *Wiley-ISTE*, 252 p. Available at: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/9781119004721.fmatter (accessed: 16.02.2024).

37. Xi Jinping (2017). Full text of Xi Jinping's report at 19th CPC National Congress October 18. Available at: https://www.chinadaily.com.cn/china/19thcpcnationalcongress/2017-11/04/content_34115212.htm (accessed: 11.02.2024).